

Đập Thủy Điện Thượng Nguồn: Dòng Mekong Nghẽn Mạch. Tác Hại Trầm Trọng Tại Đồng Bằng Cửu Long Việt Nam

* Ngọc Hân, Đài VOA Washington DC

Tiến sĩ Huỳnh Long Vân (Nhóm Nghiên Cứu Văn Hóa Đồng Nai & Cửu Long, Sydney) phân tích các điểm lợi hại của dự án xây dựng Đập Thủy Điện Xayaburi ở Thượng Lào đối với Đồng Bằng Sông Cửu Long Việt nam.

* * * * *

Sông Mekong mà danh xưng tiếng Việt rất quen thuộc là Cửu Long, là một dòng sông quốc tế quan trọng của thế giới. Bắt nguồn từ Tây Tạng, sông Mekong chảy qua Tỉnh Vân Nam của Trung Quốc ở thượng nguồn, trước khi đến Miến Điện, Ai Lao, Thái Lan, Cao Miên và Việt Nam. Các nước gọi là hạ nguồn này nằm trong vùng địa lý được gọi là Tiểu Vùng Sông Mekong – và trong tiểu vùng này, Việt nam là quốc gia sau cùng trước khi dòng nước dài trên 4 900 cây số đổ ra Biển Đông qua 9 cửa nên người Việt chúng ta gọi là Cửu Long.

Sông Mekong có tiềm năng rất lớn về phương diện kinh tế nếu tất cả 6 quốc gia ở thượng nguồn và hạ nguồn có thể đồng ý khai thác ở mức độ phát triển bền vững (sustainable development) và bảo vệ môi sinh. Thế nhưng, thực tế chính trị kinh tế không đồng hành với vai trò lý tưởng của dòng sông dài thứ 10 trên thế giới và thứ 7 tại Châu Á.

Từ Ủy Ban đến Ủy Hội và Việt nam mất quyền phủ quyết

Từ năm 1957, với sự bảo trợ của Liên Hiệp Quốc, Ủy Ban Sông Mekong (Mekong River Committee) đã được thành lập và gồm 4 hội viên là Ai Lao, Cao Miên, Thái Lan và Việt Nam Cộng Hòa. Trụ sở của Ủy Ban được đặt tại Bangkok và Ủy Ban quốc gia Sông Mekong của Việt Nam được đặt tại Sài Gòn. Mỗi quốc gia thành viên của Ủy Ban đều có quyền phủ-quyết.

Sau năm 1975, chế độ Khmer Đỏ tại Cam Bốt không tham dự vào Ủy Ban Sông Mekong, nên 3 quốc gia còn lại thành lập Ủy Ban Sông Mekong Lâm Thời từ năm 1977. Mãi đến năm 1995, Ủy Hội Sông Mekong (Mekong River Commission - MRC) mới được đồng ý thành lập và gồm 4 hội viên là Ai Lao, Cao Miên, Thái Lan và Cộng Hòa Xã Hội Chủ Nghĩa Việt Nam. Văn phòng của Ủy Hội được đặt tại Vientiane và các quốc gia thành viên **không** có quyền phủ quyết.

Vì quyền lợi riêng, Trung Quốc và Miến Điện không gia nhập Ủy Hội Sông Mekong và từ năm 1996, hai nước này trở thành đối tác với 4 quốc gia trong Ủy Hội.

Trung Quốc là nước đầu tiên khai thác qui mô tiềm năng của Sông Mekong về mặt thủy điện, với 4 đập lớn đã được xây dựng và đang hoạt động và 12 đập khác được dự trù xây cất. Lưu lượng nước sông Mekong bị giảm gần 20% vì các đập thủy điện của Trung Quốc.

*Mekong – Thượng Lào: Đập Xayaburi được xây tại đây?
(Nguồn: International Rivers)*

*Hạ nguồn Mekong vào mùa khô: Dòng sông nghẽn mạch
vì các đập thủy điện ở thượng nguồn (Photo RFA)*

Trong số 4 quốc gia hạ nguồn, Thái Lan và Ai Lao đã và đang xây đập thủy điện, nhưng dự án đập thủy điện Xayaburi ở Bắc Ai Lao đang là thử thách lớn lao cho Ủy Hội Sông Mekong, vì đây là lần đầu tiên mà một đập thủy điện được xây dựng ngay trên dòng chính (mainstream) của Sông Mekong ở hạ nguồn.

Xayaburi: Thử thách nghiêm trọng

Dự án đập thủy điện Xayaburi do Ai Lao đề xướng, nhưng lại do tư bản Thái Lan phụ trách xây dựng, nên tất nhiên Vientiane và Bangkok ủng hộ dự án này. Cao Miên đang có thái độ ‘lưng chừng’ nên Việt Nam là nước có thể bị thiệt hại nặng nề nhất mà lại bị cô lập.

Trong giai đoạn ‘thông báo-tham khảo-đồng ý’ (MRC’s Procedures for Notification, Prior Consultation and Agreement - PNPCA) giữa 4 nước thành viên, Ủy Hội Sông Mekong đã nhóm họp tại Sihanoukville từ ngày 23 đến 26 tháng 3 vừa rồi, nhưng chưa đạt được kết quả đồng thuận và sẽ tái nhóm vào ngày 21-04-2011 này - là thời điểm sau cùng của giai đoạn ‘thông báo-tham khảo-đồng ý’ kéo dài 6 tháng.

Tại Sydney, chúng tôi thảo luận với Tiến sĩ Huỳnh Long Vân, trong Nhóm Nghiên Cứu Văn Hóa Đồng Nai – Cửu Long về các điểm lợi hại của dự án Đập Thủy Điện Xayaburi đối với Đồng Bằng Sông Cửu Long Việt Nam. Xayaburi chỉ là 1 trong số 12 đập thủy điện trên dòng chính Sông Mekong mà Ai Lao dự trù xây dựng.

- *Ngọc Hân*: Xin Tiến sĩ Huỳnh Long Vân cho biết vài chi tiết chính trong vấn đề xây cất và điều hành các đập thủy điện tại Trung Quốc và tại Ai Lao, Thái Lan và Cao Miên.

- *Huỳnh Long Vân*: “Mặc dù nguồn nước từ Tây Tạng chỉ chiếm khoảng 16% tổng khối lượng nước của sông Mekong, các đập thủy điện Trung Quốc đã tạo ra những tác động tiêu cực đến môi trường, thay đổi dòng chảy tự nhiên, chu kỳ lũ-hạn ở vùng hạ lưu, khiến cuộc sống của người dân ở hạ nguồn sông Mekong, đặc biệt là vùng đồng bắc Thái Lan và tây bắc Lào, gặp nhiều khó khăn.

“Còn tại Tiểu Vùng Sông Mekong, vào ngày 21/09/2010, chánh phủ Lào thông báo các nước Thái Lan, Cambodia và Việt Nam, dự án xây đập thủy điện Xayaburi của họ. Đập Xayaburi, nằm cách Luang Prabang, 150km về phía Nam, có chiều dài 820m, cao 32,6m với hồ trữ nước có diện tích 49km², dài khoảng 100km, và dung tích hữu ích 225 triệu m³; công suất lắp máy 1285MW. Đập sẽ được công ty Electric Generating Authority of Thailand (EGAT) xây cất, thiết kế và trang bị.

“Điểm đáng ghi nhận là vài tuần sau đó, vào ngày 15/10/2010, MRC công bố tài liệu đánh giá chiến lược môi trường (SEA) và khuyến cáo đình hoãn tất cả 12 đề án xây đập thủy điện ở tiểu vùng, trong 10 năm, để có đủ thời gian nghiên cứu những rủi ro to lớn và các tác động tiêu cực có thể gây ra bởi các đề án này. Bất chấp khuyến cáo của MRC, thủ tục ‘thông báo-tham khảo-đồng ý’ (PNPCA) vẫn được tiến hành.

“Chánh phủ Thái Lan đương nhiên ủng hộ đề án Xayaburi, điều này rất dễ hiểu, vì nguồn điện năng cung cấp từ đập thủy điện sẽ được nhập vào Thái Lan, đáp ứng nhu cầu điện lực của vương quốc này. Trái lại, Việt nam tỏ ý chống đối.”

Tác hại môi trường

- *Ngọc Hân*: Ảnh hưởng của những đập đang sinh hoạt và các đập dự trù sẽ xây dựng - như Đập Xayaburi ở miền Bắc nước Lào là như thế nào, về phương diện môi trường thưa Anh?

- *Huỳnh Long Vân*: “Nhóm Nghiên cứu Văn hoá Đồng Nai & Cửu Long Úc châu của chúng tôi, tuy là một tổ chức có mục đích biên khảo về văn hóa và lịch sử của vùng đất miền Nam, nhưng không thiếu phần quan tâm đến sự phát triển bền vững của châu thổ đồng bằng Cửu Long Việt nam (ĐBCLVN). Do ĐBCLVN là phần lưu vực sau cùng của sông Mekong, nên tất cả những biến đổi của dòng sông và những tác động hệ lụy gây ra ở thượng nguồn đều ảnh hưởng đến vùng châu thổ ĐBCLVN. Vì thế đối với việc chánh phủ Lào dự định xây đập thủy điện Xayaburi, Nhóm Nghiên Cứu Văn Hoá ĐNCL Úc châu, cũng như 263 tổ chức phi chánh quyền NGOs của 51 quốc gia trên thế giới, phản đối đề án này của chánh phủ Lào.

“Xây đập thủy điện Xayaburi là thực hiện bước đầu của kế hoạch xây 12 đập thủy điện trên dòng chính của hạ nguồn sông Mekong. Nếu được các quốc gia trong lưu vực chấp thuận, đập Xayaburi sẽ

gây ra những tác động tai hại đến môi sinh, nguồn thủy sản, ngư nghiệp tại địa phương và trong lưu vực.

“Đứng trên phương diện khoa học, chính phủ Lào, trong phúc trình EIA, công bố rất gần đây, đã không cung cấp đầy đủ các dữ liệu cơ bản về những tác động tiêu cực của đập Xayaburi và những ảnh hưởng tích lũy của chuỗi các đập thủy điện Lào (ở thượng nguồn đối với Việt nam) trên vùng hạ lưu, đặc biệt đối với vùng châu thổ ĐBCLVN.

“Đập Xayaburi sẽ gây ra những tác động rất bất lợi đối với hệ sinh học của sông Mekong mà phần nào đã bị ảnh hưởng bởi những đập thượng nguồn ở Trung Quốc. Hoán trú hay thay đổi nơi sống theo mùa là đặc tính sinh học mang tính sinh tồn của các loài cá: cá tìm nơi thích nghi để sinh sản, vùng thích hợp để tăng trưởng. Vì dòng sông là hành lang hoán trú của loài cá, nên xây các đập thủy điện trên dòng chính sẽ làm gián đoạn chu trình sinh lý thiết yếu của cá như đẻ trứng, gây giống và tăng trưởng. Đập Xayaburi ngăn cản lộ trình hoán trú của ít nhất 23 loài cá đến vùng thượng nguồn Luang Prabang ở Lào, Chiang Khong và Chiang Saen ở Thái Lan và tối thiểu 41 loài cá có thể bị diệt chủng. Loài rong ‘Kai’ sẽ bị các hồ chứa của đập thủy điện Xayaburi hủy diệt. ‘Kai’ là rong vùng nước ngọt, nguồn dinh dưỡng của một số loài cá.

“Tác động hủy hoại môi sinh của các đập thủy điện đã được thấy rõ qua kinh nghiệm của 3 đập thủy điện xây trên các phụ lưu của sông Mekong: đập Pak Mun ở Thái Lan và 2 đập Nam Song, Theun-Hinboun ở Lào. Đập Pak Mun hủy diệt 96 trong số 265 loại cá sống trong lưu vực trước kia. Đập Nam Song ở Lào làm mất 40 loài cá, trong đó có 20 loại xuyên biên giới. Đập Theun-Hinboun hủy diệt loại rong đặc biệt cần thiết cho loài cá Cyprinidae và Gyrinochellidae, cùng lúc với 2 giống cá này.

Lợi ích kinh tế không tương xứng

- *Ngọc Hân*: Còn về phương diện kinh tế xã hội, thưa Anh?

- *Huỳnh Long Vân*: “Xây đập Xayaburi có lợi cho Thái Lan, các nhóm tư bản và chính phủ Lào. Thái Lan có thêm nguồn điện năng, đáp ứng nhu cầu của họ. Chính phủ Lào sẽ thu được ngoại tệ từ việc xuất khẩu điện.

Ngược lại, theo nghiên cứu của MRC, nếu toàn thể 12 đề án đập thủy điện được thực hiện thì 25 đến 40% tổng khối lượng 3 triệu tấn cá đánh bắt được hằng năm trên hạ lưu sông Mekong sẽ biến dạng và trị giá thất thoát có thể lên đến 4-5 tỉ mỹ kim mỗi năm.

“Nếu tất cả 12 đập thủy điện được xây, điện lượng sản xuất chỉ đáp ứng được khoảng 6 đến 8% nhu cầu tối đa của Thái Lan, Lào, Cambodia và Việt nam vào năm 2025, và bên cạnh đó là những mất mát về văn hoá, kinh tế thủy sản cũng như 55% chiều dài của sông Mekong sẽ trở thành hồ trữ nước.

“Như thế, liệu thủy điện có phải là kế hoạch phát triển hợp lý để đánh đổi tiềm năng phong phú và hệ sinh thái đa dạng của hạ lưu sông Mekong mà trong nhiều thế kỷ qua đã nuôi sống hàng triệu cư dân của lưu vực? Hơn thế nữa, đập thủy điện Xayaburi sẽ làm thay đổi vĩnh viễn lối sống có từ ngàn đời của người dân trong vùng, tăng thêm khoảng cách giàu nghèo và từ đó đưa đến những đổ vỡ cho kế hoạch giảm nghèo trong vùng.”

Đồng Bằng Sông Cửu Long bị đe dọa nghiêm trọng: Mất 19 triệu tấn phù sa mỗi năm

- *Ngọc Hân*: Và đặc biệt là những tác hại, kể cả nguy cơ nhiễm mặn tại Đồng Bằng Sông Cửu Long của Việt nam?

- *Huỳnh Long Vân*: “Thất thoát phù sa là tác hại nghiêm trọng. Đập thủy điện ngăn cản phù sa di chuyển, vì thế nếu xây đập thủy điện trên dòng chính sông Mekong, mỗi năm ĐBCLVN sẽ mất đi khoảng 19 triệu tấn phù sa, chất liệu giúp thổ nhưỡng ĐBCLVN phì nhiêu, màu mỡ. Mất đi một khối lượng khổng lồ phù sa sẽ khiến cho ĐBCLVN trở nên khô cằn, năng suất canh tác giảm sút trầm trọng; đây là một nguy cơ về an ninh lương thực của người dân miền Nam, cả xứ và toàn cầu. Ngoài ra thiếu phù sa, dòng sông trở nên bất ổn và bờ biển bao bọc châu thổ ĐBCLVN, vốn đã bị tác động bởi biến đổi khí hậu, sẽ không được bồi lấp và mũi Cà Mau sẽ không còn được nở rộng.

“Thay đổi chu kỳ lũ-hạn cũng là nguy cơ lớn lao. Các quốc gia trong lưu vực hạ nguồn Mekong cùng chia sẻ các trận lũ chu kỳ. Lũ hằng năm mang lại sự sống cho hệ sinh học phức tạp trong lưu vực; lũ có tác dụng làm sạch đồng ruộng mang thêm thủy sản cho người dân địa phương.

“Xây đập thủy điện trên dòng chính, chu kỳ lũ-hạn ở đồng bằng Cửu Long sẽ thay đổi. Trên mặt lý thuyết về vận hành, đập thủy điện xả nước vào mùa khô, tuy nhiên trong mùa hạn hán, như những năm vừa qua, các đập thủy điện thượng nguồn phải giữ nước ở mực an toàn và trong trường hợp đó vùng hạ nguồn sẽ thiếu nước. Đây là điều mà ĐBCLVN gặp phải trong những năm vừa qua và đặc biệt trong năm 2010 với lũ thường niên không dồi dào và về trễ khiến người dân vùng Đồng Tháp và khu tứ giác An Giang không thu hoạch được dồi dào thủy sản đến cá linh cũng khan hiếm. Theo nghiên cứu của Trung tâm Quản lý môi trường quốc tế của Úc châu, thì đập Xayaburi sẽ làm giảm sản lượng cá đánh bắt từ 200 đến 400 ngàn tấn/năm.

“Xây đập Xayaburi và 11 đập thủy điện khác trên dòng chính sông Mekong khiến ĐBCLVN cạn kiệt vào mùa khô, mực nước mặt xuống thấp, nước biển tràn sâu hơn vào nội địa làm mức độ nhiễm mặn gia tăng, giảm thiểu diện tích canh tác và ngành nuôi trồng thủy sản cũng sẽ gặp nhiều khó khăn hơn.”

- *Ngọc Hân*: Nhóm Nghiên Cứu Văn Hóa Đồng Nai & Cửu Long là một tổ chức bất vụ lợi, có trụ sở tại Sydney. Nhìn từ quan điểm của người Việt tại Úc và quan điểm của Úc Đại Lợi, Tiến sĩ Huỳnh Long Vân đánh giá thế nào tầm mức ảnh hưởng tiêu cực của dự án xây đập trên dòng chính sông Mekong tại Ai Lao?

- *Huỳnh Long Vân*: “ Là một tổ chức bất vụ lợi ở Sydney và một thành viên của cộng đồng người Việt Úc châu, Nhóm Nghiên cứu Văn hóa ĐNCL chúng tôi nhận thấy rằng: nếu đề án xây đập Xayaburi được tiến hành, thì không chỉ 1 mà tất cả 11 đập được đề xuất còn lại sẽ được xây tiếp; điều này sẽ làm đảo ngược mục đích hỗ trợ xóa nghèo của chính phủ liên bang Úc dành cho người dân vùng châu thổ ĐBCLVN.

“Theo thống kê của chương trình phát triển của Liên Hiệp Quốc UNDP, thì mặc dù châu thổ ĐBCLVN được xem là vựa lúa miền Nam, nhưng đây lại chính là 1 trong 2 vùng nghèo nhất ở Việt nam. Chính phủ liên bang Úc cũng nhận ra điều này, nên Liên bang Úc, vào năm 1994 dưới thời Thủ tướng Paul Keating, đã quyết định tài trợ 80 triệu Úc kim để xây Cầu Mỹ Thuận. Dự án này hoàn tất vào năm 2000. Đây là một nghĩa cử đáng được ca ngợi, nhằm mở lối cho tiềm năng kinh tế ĐBCLVN có cơ hội phát triển, giúp nâng cao cuộc sống của người nghèo trong khu vực.

“Tuy nhiên, kế hoạch giúp đỡ với mục đích về lâu về dài này của chính phủ Úc sẽ bị thất bại nếu đập thủy điện Xayaburi và 11 đập thủy điện khác được xây trên dòng chính sông Mekong, vì những ảnh hưởng tác hại của các đập đến môi sinh đe dọa sự phát triển bền vững của ĐBCLVN và người dân vốn đã cơ cực sẽ mãi mãi bần hàn, điều mà chính phủ Úc muốn giúp tháo gỡ.

“Úc châu là một trong những quốc gia cốt yếu tài trợ MRC, đã cùng các nhóm tài trợ khác yêu cầu chính phủ Lào công bố tất cả các dữ liệu khoa học của phần thẩm định về những ảnh hưởng đến môi trường (EIA). Ngoài ra chính phủ liên bang Úc cũng đồng ý với khuyến cáo của MRC là đình hoãn xây đập Xayaburi và các đề án khác trong 10 năm, để có đủ thời gian nghiên cứu tìm hiểu những tác động tiêu cực nguy hại và không thể đảo ngược, đối với môi sinh, do việc xây đập thủy điện trên dòng chính và phụ lưu sông Mekong.

“Là một tổ chức bất vụ lợi, Nhóm Nghiên cứu Văn hoá ĐNCL Úc châu tán thành và ủng hộ lập trường đúng đắn của chính phủ liên bang Úc đối với các đề án xây đập thủy điện của chính phủ Lào.”

- *Ngọc Hân*: Xin cảm ơn Tiến sĩ Huỳnh Long Vân.

* *Ngọc Hân tường trình Đài Tiếng Nói Hoa Kỳ VOA từ Sydney, Úc Đại Lợi*

(Nguồn: Ngọc Hân’s report, chương trình VOA tối Thứ Hai 04-04-2011 và Ngọc Hân’s extended report, Tuần báo Dân Việt, Sydney, ngày Thứ Sáu 08-04-2011).